
Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı

İshak Emin Aktepe

İstanbul: İnsan Yayınları 2010, 343 sayfa.

Üsame Bozkurt*

Sünnet mefhumunun ne olduğu meselesi üzerinde çokça tartışılan bir konudur. Erken dönemde onu Kur'ân'ın bir beyanı olarak görenler olduğu gibi, onun Kur'ân üzerinde bir yaptırım gücüne malik kılındığını savunanlar da olmuştur. Modern dönemde de gerek oryantalist çalışmalarda (living tradition vb.) ve gerekse İslam dünyasında sünnete dair ortaya konulan yeni tanımlamalar bu kavramı tekrar gündeme taşımıştır.

2005 yılında “Şâfiî Öncesinde ve İmâm Şâfiî’de Sünnet” adlı doktora çalışmasında¹ Aktepe de sünnet üzerine yaptığı kavram analizi ile kelimeyi cahiliye döneminden İmâm Şâfiî sonrasına dek irdelemiş ve hakkında serdedilen fikirleri ortaya koymuştur. Bu eserde hem sünnet kavramının tarihi süreçteki algılanış biçimleri hem de bu kavrama dair yapılan tanımlamaların İslam düşünce yapısının teşekkülünde ne kadar önemli bir konuma sahip olduğu müşahede edilebilmektedir.

Söz konusu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın konusu, önemi ve kaynakları bölümünden sonra ilk bölümde *sünnetin kavramlaşma süreci*, ikinci bölümde *sahâbe ve tâbiîn*, üçüncü bölümde *Hanefî mezhep imamlarının*, dördüncü bölümde *İmâm Mâlik’in*, son bölümde ise *İmâm Şâfiî’nin* sünnet anlayışı üzerinde durulmuştur.

Alışlagelenden farklı bir şekilde önsöz sorulardan inşa edilmiştir. Eser dikkatlice okunduğunda kitabın da bu sorulardan inşa edildiği fark edilecektir. Zihinlerimizde yerleşik olan sünnet anlayışının ne denli sağlıklı olduğu, sünnetin kendi içinde bir hiyerarşik sıralamasının var olup olmadığı, mezhep imamlarının sünnete bakış açısı ile mezhep sistemlerindeki sünnet anlayışının ne denli örtüştüğü gibi hususların altı çizilerek okuyucunun esere zihnindeki sorularla girişi sağlanmaktadır.

* Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(usamebozkurt@gmail.com)

¹ Kitapla ilgili bir diğer değerlendirme yazısı için bk. Mehmet Sait Uzundağ, “Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı, İshak Emin Aktepe, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, 343 sayfa”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2014), s. 181-187.

Eserde Şâfiî öncesi mezhep imamı olarak adlandırılan Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Şeybânî (ö. 189/805) ve Mâlik bin Enes'in (ö. 179/795) kendi eserleri çalışmanın temel kaynakları arasında yer alırken bu isimlerden usûl anlayışlarının tespiti adına daha net malzeme barındırdığı için Ebu Hanîfe ve Mâlik bin Enes'in daha çok öğrencilerinin eserleri esas alınmıştır.

Konu hakkındaki araştırmaların büyük oranda klasik kaynaklara dayalı yapıldığını belirten yazar, modern kaynaklar bölümünde hem oryantalistlerin eserlerine hem de ülkemizdeki çalışmalara² değinmiş, Türkiye'de Özşenel'in eseri hariç diğer eserlerin hicrî ilk iki asırdaki sünnet anlayışlarının mukayesesine girmediğini öne sürmüştür.

Sünnet kelimesinin lügat anlamının ele alındığı ilk kısımda, konuyla ilgili çalışmalarda kelimenin Kur'ân'daki anlamının genellikle ihmal edildiği belirtilmektedir. Yazar böyle bir ihmalin gerekçesini, sünnet kelimesinin yaygın anlamıyla Kur'ân'da yer almıyor olmasına bağlamaktadır.

Hadislerde sünnet kavramının işlendiği ikinci bölümde, ilk olarak sünnetin hadislerde lügat anlamıyla kullanımları verilir. Bu bağlamda hadislerde sünnet kelimesinin ihdâs etmek, çığır açmak, adet ve gelenek, kural, hüküm, karar, fitrî davranış, güzel haslet ve hoş davranış gibi anlamlarda kullanıldığı ifade edilir.

Daha sonra sünnetin hadislerdeki ıstılâhî anlamını irdeleyen yazar, Kur'ân ve sünnetin birlikte kullanıldığı rivâyetler, Resûlullâh'ın sünneti, Hulefâ-i Râşidîn'in sünneti, geçmiş peygamberlerin sünneti, Müslümanların sünneti, sünnetin bid'at kavramıyla birlikte kullanımı başlıkları altında konuyu inceler. Sünnet kelimesinin mânen rivâyetten dolayı bazı hadislere dâhil olduğunun ifade edildiği bölümde, sünnet tabirinin geçtiği hadislerin bir bölümünün sahihken, pek çoğunun sened itibarıyla problemli olduğu öne sürülür.

² Yazarın belirttiği eserlerden bazıları şunlardır; Hâbil Nazlıgöl, *İmam Şafii'nin Hadis Kültüründeki Yeri*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 1993; Ömer Özsoy, *Sünnetullah Bir Kur'ân İfadesinin Kavramlaşması*, Fecr Yayınları, Ankara 1999; Aynur Uraler, *Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2012; Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012; İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (DİB), Ankara 2012; Atullah Şahyar, *İbn Ebî Şeybe'nin Ebû Hanîfe'ye İtirazları*, Akdem Yayınları, İstanbul 2012; Mehmet Özşenel, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları; Şeybani Örneği*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 2015.

Hadisi dışlayıcı sistemlerin bir etki-tepkinin sonucu olarak bu yöntemi uyguladıklarını îmâ eden Aktepe, onların aslında kendi dönemlerindeki yerleşik hadis anlayışından rahatsız olduklarını ancak çözüm yöntemlerinin yanlış olduğunu belirtir. Yazarın ilmî eğilimlerdeki etki-tepki hususuna dikkatleri çekmesi bizce çok önemlidir. Zira ³ وَلَا يَعْزُبُكُمْ بِاللَّهِ الْعَزُورُ³ ayeti, niyetlerin sıhhatinin yeterli olduğuna dair düşünceyi İslam düşüncesinde bilkuvve yasaklamıştır. Niyetlerin sıhhati, metodun sıhhatini her zaman gerektirmediği için tarihte doğruluğun kılıcıyla yanlışın çukuruna itilmiş gerçeklere, şahsiyetlere şahit olabilmekteyiz.

Sünnet mefhumunu merfû hadisler üzerinden değerlendirdiğini belirten yazar, Hz. Peygamber'in beşerî ve nebevî olmak üzere iki yönü bulunduğunu ve Hz. Peygamber'den sadır olan tarihsel/mekansâl özellikler taşıyan rivâyetlerin sünnet olarak görülmesi hususunda dikkatli olunması gerektiğine dikkat çeker.

İkinci bölümde önce sahâbenin, sonra da tâbiîn dönemi Kûfe ve Medîne ulemâsının sünnete yaklaşımı incelenmiştir. Sahâbe ve dört halife döneminde hukukî açıdan sünnet kelimesini ıstilahî anlamda nasıl kullandığının incelendiği kısımda, sünnet kelimesinin lafzî anlamıyla gitgide daha az kullanıldığından hareketle, sünnet kavramının sahabe arasında kabul görmüş ve yerleşmiş bir kavram olduğu sonucuna varılmaktadır.

Sahabenin nebevî sünnete yaklaşımının irdelendiği kısımda, sahabe sünnete zahirî yaklaşım sergileyenler ve sergilemeyenler olarak ikiye ayrılır. Zahirî yaklaşım sergileyen sahabeye Abdullah b. Ömer örnek verilir ve onun bu eğilimin en dikkat çeken kişisi olduğu belirtilir. Ayrıca Ebû Hureyre (ö. 57/676), Ebû Zer el-Gifârî (ö. 32/652) ve Abdullah b. Amr da (ö. 65/685) bu kategori içinde zikredilir. Sünnete zahirî yaklaşım sergilemeyen sahabilere ise Hz. Âişe (ö. 58/678), Hz. Ömer (ö. 23/644), İbn Abbas (ö. 68/687-88) ve İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53) örnek verilir ve onların sünneti daha çok Hz. Peygamber'in yaptıklarının gayesine uygun olarak anlamaya çalıştıkları ifade edilir. Bu ayrımın keskin bir ayrım olmayıp mezkûr sahabilerin genel eğilimlerinden farklı tutumlar da sergilediklerini ifade eden yazar, sahâbe arasındaki bu ihtilâfların ehl-i hadis, ehl-i rey, zahiriler gibi anlayış farklılıklarının oluşmasındaki rolüne değinir.

Mezheplerin, şehirlerin ve şahısların ilim telakkilerini lafzî veya gâî⁴ örneğinde olduğu gibi geniş ve keskin ayrımlara tabi tutmak bu öğelerin anlaşılmasındaki en büyük problemlerden biridir. Zira bu genel kabuller şahısların aksi istikametteki düşüncelerinin ya sahibine intisabının reddini

³ Fâtır, 35/5.

⁴ Gâî anlayış, Hz. Peygamber'den sadır olan durumun, gerçekleştirildiği gayeye nazaran anlaşılması ve uygulanması gerektiğini ifade eden düşünceye verilen addır. Bu düşüncenin zıddı olarak zahirî, lafzî (lîteral) anlayış takdim edilir.

veya tevlini beraberinde getirmektedir.⁵ Nitekim yazarın da bu ayrımların keskin olmamasına değinmesi ve şahısların düşüncelerini tanımlarken “gâî anlayışa daha yakındır.” şeklinde cümleler kullanması bu açıdan önemlidir.

Sahâbenin sünneti anlamada yaşadıkları ihtilafları ele almasındaki asıl maksadının sünnetin neliğini anlamaya yönelik olduğunu ifade eden müellif, tabiûn nesli ulemasının da üstad, muhit ve malumât farkına⁶ dayanan Hicazlılar ve Iraklılar olarak iki gruba ayrıldığını ifade etmektedir.

Tabiûn dönemi Kûfe ve Medîne ulemâsının sünnete yaklaşımının incelendiği bölümde, her iki ekolün de önde gelen isimleri sayılan İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) sünnete bakışları üzerinde durulmaktadır. Kûfe ekolünün önde gelen temsilcisi olarak İbrahim en-Nehâî'nin düşüncelerinin incelendiği kısımda onun gâî anlayışa daha yakın olduğu, haber-i vahidlerin kabulü hususunda çeşitli kıstaslar getirdiği, Kur'ân'a, kat'î naslardan çıkardığı küllî kaidelere, Hz. Peygamber'i daha iyi tanıyan sahabilerin rivâyetlerine aykırı haberlerle amel etmediği; herkesçe bilinmesi gereken konulardaki âhad haberleri ise reddettiği ifade edilmektedir.

Medîne ekolü bölümünde Saîd b. Müseyyeb'in incelendiği kısımda, onun Kûfe'lilerin aksine kıyası uygulamadığı, daha çok ehl-i hadis yaklaşımını benimsediği ancak bununla birlikte zaman zaman sünnetteki hükmü uygulamama yönünde fetva verdiği aktarılır. Saîd b. Müseyyeb gibi Zührî'nin de sünnet kelimesini geçmişten beri uygulanagelen sünnet (madat es-sünne) anlamında kullandığı ve sahabe uygulamalarını da sünnetten saydığı nakledilir.

Kitabın üçüncü bölümünde, Hanefilerin sünnet anlayışı Ebû Hanîfe ve iki talebesi, Muhammed eş-Şeybânî ve Ebû Yûsuf ekseninde incelemiştir. Mâlik b. Enes'in geliştirdiği amel-i ehl-i Medîne kavramıyla birlikte ehl-i rey ve ehl-i hadis yanarda ehl-i amel denilecek bir ekolün de oluştuğunu belirten yazar, Ebû Hanîfe'nin sünnet anlayışını aktarmaya çalışır. Bizzat Ebû Hanîfe'nin işaret ettiği şekliyle onun sünnet anlayışının İbn-Mes'ûd-Nehâî-Hammâd çizgisinde incelenmesi gerektiğinin altını çizilir. Ebû Hanîfe'nin

⁵ İlmî faaliyetlerin yoğun olduğu Medine, Kûfe ve Şam gibi şehirlerin kendilerine has bir amel telakkilerinin olduğuna dair bk. Halit Özkan, *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet Ve Hadisin Yeri*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2006.

⁶ Mekke ve Medîne'deki hocalardan ders alan bir tabiî ile Kûfe'deki hocalardan ders alan tabiînin ilmî eğilimi aynı olmamıştır. Hicaz bölgesi daha çok ehl-i hadis etkisinde iken Irak bölgesi ise ehl-i rey in ağırlığını hissettirdiği bölgelerdir. Ayrıca bu bölgeleri ilmen imar eden şahsiyetlerin hadise bakış açısı, haber-i vahid benzeri hadis meselelerine dair yaklaşımları gibi faktörlerde bu farklılıklarda etkili olmuştur.

ehl-i hadis âlimleri tarafından hadislerle bağlı kalmadığı iddiasıyla yoğun eleştirilere maruz kaldığı aktarılır ve bu eleştirilerin yersiz olduğu Ebû Hanîfe'nin hadise olan bağlılığına misaller verilerek belirtilir. Bu hususta dikkat çekici bir örnek olarak onun mütevâtir hadisin inkârının kişiyi dinden çıkaracağı görüşünde olduğu aktarılır.

Ebû Hanîfe'nin sahâbe görüşlerine dair düşüncelerinin işlendiği kısımda, onun fitne öncesi sahâbe uygulamalarını dinin üç kaynağından biri saydığı, sahâbe görüşüyle amel etmeyi ehl-i bid'at olarak gördüğü bilgisi verilir. Tabiîn fetvaları hususunda ise herhangi bir bağlayıcılığı şart görmemektedir.

Ebû Yûsuf'un sahâbe anlayışının incelendiği kısımda onun ehl-i hadisin övgülerle bahsettiği, Ehl-i rey içinde ehl-i hadise en yakın imam olarak tavsif edildiği, sahabe uygulamalarını da sünnetin kaynaklarından kabul etmekle birlikte Ehl-i amel tarafından kullanılan "sünnet böyle olageldi" tarzında hadise yapılan muğlak göndermeleri kabul etmediği aktarılmaktadır. Ebû Yûsuf'un eserlerinde oldukça fazla oranda merfû hadis kullandığını ve haber-i vâhidlere dayanarak sünneti tesbit etmede hocasından daha muhafazakâr davrandığını iddia eden yazar, onun Rasûlullâh'ın verdiği bir hükmün kıyamete kadar bâkî kalacağını ve herhangi bir sebeple hükmün uygulamadan kaldırılamayacağını düşündüğünü nakletmektedir.

Hadis anlayışı kısmında, onun sened tenkidıyla birlikte metin tenkidine önem verilmesi, hadisin Kur'ân'a muhalif olmaması, delil olarak kullanılan rivayetin şaz ve bilinmeyen hadislerden olmaması, hadisin râvisi tarafından inkâr edilmiş olmaması, yani kendisine nispet edilen rivâyete aykırı davranmış olmaması Ebû Yûsuf'un prensipleri olarak belirtilir. Sahâbe kavline içtihad sistematüğinde yer veren Ebû Yûsuf'un, "Bu konuda Hz. Peygamber ve sahâbeden herhangi bir şey gelmemiştir./Hz. Peygamber ve sahâbe şöyle hükmetmiştir." tabirlerini sıkça kullandığını belirten yazar, bunun Ebû Yûsuf'un deliller hiyerarşisini gösterdiğini ifade etmektedir. Tabiîn fetvalarının Ebû Yûsuf'un sistematüğinde de ayrıcalıklı bir yeri olmadığı ancak onun tercihe şayan bulduğunda tabiî fetvasını hocası Ebû Hanîfe'nin görüşüne tercih etmesinin vâkî olduğu da aktarılır.

Sonrasında İmâm Şeybânî'nin sünnet anlayışını irdeleyen müellif, onun Hanefî mezhebinin görüşlerini tedvin eden kişi olduğunu ve -sünnet kelimesini daha çok Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları anlamında kullanmasından hareketle- sünnetin rivâyetlerden, özellikle de merfû hadislerden çıkarılan bir sonuç olduğu görüşünde olduğunu ifade eder. Sahâbe uygulamalarından çıkan neticeyi de sünnet olarak adlandıran Şeybânî'nin hukuk metodolojisinde eser varken kıyasa başvurulmaz. Ehl-i amel'i çokça eleştiren Şeybânî'nin, habere ihtiyaç duyulmayacak, hayatın akışı içinde şekillenecek konularda ya da devlet başkasının yetkisi dâhilinde değerlendirebilecek hususlarda bile hadislerle amel etmeye gayret ettiğini belirten müellif, Tahânevî'nin onu muhaddis müctehidlerden saydığını aktarmaktadır.

Şeybânî'nin mürsel/munkatı rivâyetleri makbul saymadığını belirten yazar, onun sahâbe kavlini de sünnet olarak kabul edip, tabiîn görüşlerini hukukî bir dayanak olarak görmediğini aktarır. Son olarak bölümün değerlendirmesini yapan Aktepe, bölümdeki içerikten farklı olarak yaptığı çıkarımda Ebû Hanîfe'nin talebeleri olan Ebû Yûsuf ve Muhammed eş-Şeybânî'nin hem yeni öğrendikleri hadisler hem de zihin dünyaları sebebiyle ehl-i hadise yaklaştıklarını belirterek Ebû Hanîfe'nin ahkâmı ta'lîlî olarak gördüğünden ehl-i hadis gibi zahîrî yaklaşım sergilemediğini ve onun sünnet anlayışının Kur'ân merkezli sünnet anlayışı olarak tanımlanabileceğini öne sürer.

Yazarın Hanefî mezhebine dair yaptığı çalışmalar Hanefî mezhebinin daha önce ifade ettiğimiz gâi/lafzî tarzında genel eğilimlerle değerlendirilmemesi gerektiğini öne çıkarması açısından çok önemlidir. Ancak Ebû Hanîfe'nin anlayışının Kur'ân merkezli anlayış olarak ifade edilmesi bizce bazı açılardan mahzurludur. Zira kendi anlayışlarının temelini söz gelimi hadis olarak ifade eden zümreler, hadisi İslam düşünce geleneğinde denge unsuru olarak gördükleri için kendilerine Ehl-i hadis ismini koymaktadırlar.

İmam Mâlik'in sünnet anlayışının ele alındığı dördüncü bölümde, onun sünnet kelimesini Muvattâ eserinde "Es-sünne indenâ, madat es-sünne, es-sünne elleti la ihtilâfe fihâ indenâ" gibi hem bizzat sünnet kelimesinin geçtiği ibarelerle, hem de "el-emru indena, el-emru'l-muctemau aleyhi indenâ, el-amelü indena" gibi ufak nüansları olan ancak neredeyse aynı anlama gelen ibarelerle kullandığı öne sürülür.⁷ Onun verdiği hükümleri neredeyse tamamen nebevî uygulamalara dayandırdığını ifade eden yazara göre İmam Mâlik, vardığı sonuçların çok az bir kısmında herhangi bir rivâyetle değil salt uygulanagelen gelenekle ihticâc etmektedir. İmam Mâlik'in kendi düşüncesini sünnet olarak takdim ettiği iddiasına değinen yazar, şahsî reyin bir gelenek olarak takdiminin kabul görme imkânının olmadığını belirterek bu görüş sahiplerini eleştirmektedir.

Daha sonra nebevî sünnete yaklaşımının irdelendiği kısımda, onun pek çok konuda merfû hadislere dayanarak hüküm verdiği ancak bununla birlikte bazı hadisleri kullanmadığı veya rivâyet ettiği hadislere aykırı fetvâ verebildiği belirtilir. Bu durumun sebebini açıklama sadedinde İmam Mâlik'in, rivâyet ettiği yetmiş küsur hadisle amel etmediği iddiasını, iddiaya mesned rivâyetleri açıklayarak değerlendiren yazar, İmam Mâlik'in aslında rivâyetleri reddetmediği ancak onun haber-i vâhidlerle ifade edilen her hususun aynıyla nebevî sünneti yansıtmadığı görüşünde olduğu aktarılır.

⁷ Bu ibarelerin anlamının neliğine dair müstakil bir çalışma için bkz. Muhammed Yûsuf Guraya, *Sünnetin Neliği Sorunu* (trc. Mehmet Emin Özafşar), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999. Eserin yeni baskısı için bk. A. mlf., *Sünnetin Neliği Sorunu*, Otto Yayınları, İstanbul 2014.

Müellif ayrıca Mâlik b. Enes'in verdiği rivâyetlerden sonra bir de bu rivâyetleri gerçek anlamda sünnet olarak gördüğü Medîne ameli ile de karşılaştırdığını, hadisleri değerlendirirken Hz. Peygamber'in amacını, hangi bağlamda karar verdiğini, o hadise muhâlif bir delilin olup olmamasını da dikkate aldığını aktarır.

Mâlik b. Enes'in hadisleri değerlendirmesinde isnad ve rical tenkidinden sonra dört başlık altında metin tenkid metodlarına değinilir. İlk olarak hadislerin Kur'ân'a arzı hususunda onun hadislerin Kur'ân'a arz edip ayetin zahirine muhalif olan haber-i vâhidleri reddettiğini, bazen de hadise dayanarak Kur'ân'ı tahsis ettiği ifade edilir. İkinci kısımda haber-i vâhid-mesâlih-i mürsele ve sedd-i zerâî tearuzunu işlenir. Buna göre İmam Mâlik, Rasullullah'ın tamamen beşerî sıfatıyla yaptığı uygulamalarda toplum maslahatına göre değişiklik yapılmasını hatta Hz. Ömer'de olduğu üzere hükmün askıya alınmasını uygun görmekte, haber-i vâhidle sedd-i zerâî prensipleri çatıştığında sedd-i zerâîye göre amel edip hadisin uygulanmamasını câiz görmektedir.

Daha sonra haber-i vâhid-amel-i ehl-i Medîne tearuzuna olan bakışını nakleden yazar, amel-i ehl-i Medîne düşüncesinin aslında Mâlik b. Enes'ten önce de var olduğunu ancak kimsenin bu sıklıkta dile getirmediğini nakleder. İmam Mâlik'in haber-i vâhid-amel-i ehl-i Medîne teâruzundaki tutumunu tespit etmek adına öncelikle Muvattâ'da bu tabiri nasıl kullandığına değinilir. Muvattâ'da geçen sünnet, amel ve emr kelimelerinin anlamları ile ilgili görüşlere yer verildikten sonra sonuç olarak bu tabirlerin nüansları da olsa Medîne'deki uygulamayı göstermek için kullanıldığı belirtilir. Ayrıca İmam Mâlik'in icmâya delalet eder tarzda kullandığı lafızların büyük kısmında âlimlerin genel ittifakına değil Medîneli âlimlerin çoğunluğunun ittifakına işaret ettiği eklenir.

Bölümde son olarak Mâlik b. Enes'in amel-i ehl-i Medîne'yi mevkuf haberlere tercih etmekte olduğunu aktaran yazar, bazen mevkûfu merfûya tercih ettiğine dair öne sürülen görüşlerin doğruyu yansıtmadığını belirtir ve ona göre haber-i vâhidi nebevî sünnetin kaynağı olarak almamanın sünnete muhalefet olmadığını ifade eder. Tabiîn görüşlerinden özellikle amel-i ehl-i Medîne dolayısıyla istifade eden İmam Mâlik için bir tabiînin görüşü tek başına hüccet kaynağı değildir.

Yazarın Malikî mezhebi hakkındaki araştırmalarının en önemli sonuçlarından biri, amel-i ehl-i Medîne teorisine sahip olduğu için statik olarak görülen Malikî düşüncenin aslında böyle olmadığını ortaya koymasındır. Malikî mezhebinde ve diğer mezheplerin kurucu imamlarının düşünce yapılarında da görüldüğü üzere şeriat; zaman, mekân, birey vb. öğelerin farklı hallerini içine alarak çözüm üretebilen kendi içinde dinamik bir yapıya sahiptir. Hususan sedd-i zerâî, devlet başkanının yetkisi ve amellerin uygulanmasında fitne ihtimalinin göz önünde bulundurulması bu

dinamikliğe katkı sağlaması açısından özellikle incelenmesi gereken başlıklardandır.

İmâm Şâfiî'nin sünnet anlayışının ele alındığı son bölümde, ilk olarak onun haber-i vâhîde yüklediği anlamla kendisinden sonra hâkim olan zihniyete derin etkiler bıraktığı ve bu etkinin kimilerince olumlu olarak görülürken kimilerince de İslâmî ilimlere ciddi zararları olduğunun ifade edildiği belirtilir. Şâfiî'nin Hicaz'dan ayrıldıktan sonraki fikrî değişimlerine değinen yazar, yaygın kanaatin bu süreçlerden sonra Şâfiî'nin Hicaz ve Irak ekolünden uzaklaşarak kendi ekolünü kurduğu şeklinde olduğunu, ancak bu kanaate katılmadığını belirtir.

Yazara göre, Şâfiî'nin çalışmaları müstakil bir yapı kurma girişiminden çok ehl-i Hadîs'e usûl kazandırma çabasıdır. İmâm Şâfiî'ye kadar İslam hukukçularının Ehl-i hadîs'e karşı fikir üstünlüğünün olduğuna değinen müellif İmâm Şâfiî'nin hem kendi fıkıh usûlünü tasnif etmesi, hem de sünnet, haber-i vâhid, ihtilâfu'l-hadîs, nâsîh-mensûh vb. konuları Ehl-i hadîs'i destekler mahiyette açıklaması ile durumun değiştiğini ifade eder.

Şâfiî'nin ehl-i kelamla olan tartışmalarına değinilen bölümde, eserlerinde eleştirdiği ve tartıştığı asıl kişilerin kelamcılar değil Irak ve Hicaz ekolleri olduğu öne sürülür. Şâfiî'nin sünnetin Hz. Peygamber'e has olduğu görüşünde olduğunu, bu sebeple sahâbe uygulamalarına da sünnet diyen Iraklılar ile amel-i ehl-i Medîne'yi sünnet olarak niteleyen Hicazlılar'ı eleştirdiği bilgisini veren yazar, senedi sağlam bir hadisin metin tenkidıyla reddedilmesi hususunda Iraklılar ile aynı fikirde olmadığını belirtir. Nitekim Şâfiî'ye göre senedi sağlam bir haber-i vâhidin Kur'ân ile çelişmesinin mümkün değildir.

Son olarak "İmâm Şâfiî'nin Peygamber Tasavvuru" adlı bölümde yazar, altı madde halinde verdiği bilgilerle düşüncelerini özetlemeye çalışır. Buna göre Şâfiî, Hz. Peygamber'in emrolunduğu tüm hususları insanlara bildirdiğini, Kur'ân tarafından mücmel olan hususlardaki nebevî beyanların da Allah'ın emri ile olduğunu, Kur'ân'da açıklansın veya açıklanmasın bütün sünnetlerine uymanın zorunlu olduğunu, Kur'ân ayetlerini en iyi bilen ve açıklayanın Hz. Peygamber olduğunu, sünnetin de bir nevi vahiy olduğunu, Arapçanın tüm dillerden üstün olduğunu, Kur'ân'da geçen her kelimenin Arapça olduğunu, Hz. Peygamber'in hemen hemen bütün davranışlarının peygamberlik vasfına dayandığını, hiçbir söz ve fiilin sorgulanamayacağını ve yaptığı her fiilin sevimli zorunda olduğu fikrindedir.

Sünnetin tanım ve muhtevası hususuna değinildiği kısımda, Şâfiî'ye göre sadece Hz. Peygamber'den gelen bilgilere sünnet denilebildiği bilgisi aktarılır.

Şâfiî'nin sünnet tanımı hususunda modern zamandaki tartışmalara kısaca değinen müellif, bunlardan Fazlurrahman (ö. 1919-1988) ve oryantalist J. Schacht'ın (ö. 1902-1969) görüşlerini kısaca ifade eder. İki araştırmacının

sünnetin Şafîî öncesi tespitinde yanlışlıklarını, onu nebevî sünnetle bağlantısı ya hiç olmayan ya da sınırlı ölçüde olan toplumsal uygulama olarak algıladıklarını belirten müellif, onların Hz. Peygamber'in otoritesi olmaksızın toplumsal uygulamanın dinî değeri olamayacağını düşünmediklerini ifade etmektedir.

İmâm Şafîî'nin sünneti temellendirmesi hususundaki görüşlerine değinilen kısımda, onun naslar karşısında mutlak olarak itaatin olması gerektiğini, neden, niçin gibi soruların sorulmasının uygun olmadığını, Kitap ve sünnetin itaat edilme hususunda eşit olduğunu, sünnete gayr-ı metlûv vahiy denileceğini, hükümlerin ta'lili olarak değil daha çok taabbudî olarak algılanması gerektiğini, sünnetin bağlayıcılığının zaman üstü olduğunu ve sünnet ile ilgili her hususun farzıyeti ifade etmediğini düşündüğünü ifade eder.

Bilindiği üzere Şafîî'ye göre haberler haber-i âmme ve haber-i hâssa olarak ikiye ayrılır. Sünnet sadece bu iki tür haberle tespit edilebilir. Şafîî'nin haber-i hâssayı temellendirmesi hususundaki argümanlarının daha çok haber-i vâhidi reddedenlere karşı geliştirildiğinin öne sürüldüğü kısımda haber-i vâhidle amel etme hususunda Şafîî'nin icmâ olduğu görüşünde olduğunu da aktaran yazar, onun diğer ekollere nispetle haber-i vahide daha çok güvendiğini vurgular.

Şafîî'nin haber-i vahidin vazgeçilmezliğini ispat sadedindeki argümanlar ve kabulünde aradığı şartlar nakledildikten sonra müellifin ulaştığı sonuca göre, Şafîî'nin sisteminde bir hadis sikâ râviler tarafından rivâyet edilmişse sahâbenin uygulaması dâhil hiçbir şey onun hükmünü değiştiremez. Şafîî'nin düşünce sistematüğinde metin tenkidinin ciddi bir yeri olmadığını ifade eden yazar, onun Kur'an-sünnet/hadis ilişkisine dair fikirlerine değinir. Buna göre Şafîî ile önceki ekoller arasındaki fark senedi sağlam bir merfû hadisin Kur'an'a muhalefetini mümkün görmemesi, diğerlerinin ise senedi sağlam dahi olsa Kur'an'a muhalif hadisin sahih olamayacağını kabul etmeleridir.

Sünnet ve hadisin icmâ ile bağlantısı kısmında, İmâm Şafîî'nin hukukî bir kavram olarak icmâya yer verse de onun varlığını neredeyse mümkün görmediği ifade edilmektedir. Bununla birlikte Şafîî'nin hadisleri değerlendirirken Hz. Peygamber'in amacını da gözettiğini, bu açıdan da yorumlar yaptığını örneklerle nakleden yazar, Şafîî'nin sistematüğünde Rasûlullâh'ın nehiyelerinin tahrîm ifade ettiğini nakleder. Sahâbe ve tabiîn hakkındaki görüşlerine yer verilen son kısımda İmâm Şafîî'nin sahâbe kavlini İslam hukukunun kaynakları arasında saydığı, ancak onu deliller hiyerarşisinde Kitap, sünnet, icmâ ve kıyasın sonrasında konumlandığını aktarılır.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse eser, modern dönemde yeniden gündeme gelmesi açısından ayrı bir yeri olan ve İslam anlayışında denge

görevi gören sünnet kavramının tarihi yolculuğunu, ilk dönem fakihlerinin sünnet kavramına yaklaşımlarını mukayeseli şekilde ilk el kaynaklardan zengin örneklerle öğrenmek ve kavramı, sistematikleşen mezhep anlayışlarının sünnet algıları ile kıyaslamak için başvurulması gereken en ciddi eserlerdendir.